

OBRAZOVANJE POTROŠAČA KAO KLJUČNI FAKTOR USPJEHA CIRKULARNE EKONOMIJE/ CONSUMER EDUCATION AS A KEY FACTOR FOR SUCCESS OF THE CIRCULAR ECONOMY

Tolja Nedžada¹, Aida Varupa¹, Maja Salkić Smailkadić¹

¹IUT, Ekološki fakultet Travnik, Aleja Konzula – Meljanac bb, 72270 Travnik, BiH
e-mail: nedzada.je@live.com, aida.varupa@iu-travnik.com, smailkadic.maja@iu-travnik.com

Stručni članak

<https://www.doi.org/10.58952/zr20251401116>

UDK /UDC 504.06:37.014.5:316.774(497.6)

Sažetak

Cirkularna ekonomija predstavlja alternativni ekonomski model koji nastoji minimizirati otpad i optimizirati korištenje resursa kroz ponovnu upotrebu, popravku, obnavljanje i recikliranje. Ovaj rad istražuje važnost obrazovanja potrošača kao ključnog faktora u uspješnoj tranziciji ka cirkularnoj ekonomiji. Kroz analizu trenutnog stanja u Bosni i Hercegovini i primjere dobre prakse iz Evropske unije, rad identificira ključne obrazovne strategije i njihov uticaj na ponašanje potrošača. Rezultati pokazuju da informirani i educirani potrošači značajno doprinose razvoju cirkularnih poslovnih modela kroz svoje potrošačke odluke. Rad zaključuje da je sistemski pristup obrazovanju potrošača neophodan za postizanje dugoročnih ciljeva cirkularne ekonomije te predlaže konkretne mjere za unapređenje obrazovnih programa u kontekstu Bosne i Hercegovine i usklađivanje s EU praksama.

Ključne riječi: cirkularna ekonomija, obrazovanje potrošača, održiva potrošnja, ekološka svijest, održivi razvoj

JEL klasifikacija: Q01, I25, D12

Abstract

The circular economy represents an alternative economic model that seeks to minimize waste and optimize resource use through reuse, repair, refurbishment, and recycling. This paper explores the importance of consumer education as a key factor in the successful transition to a circular economy. Through analysis of the current situation in Bosnia and Herzegovina and examples of good practice from the European Union, the paper identifies key educational strategies and their impact on consumer behavior. The results show that informed and educated consumers significantly contribute to the development of circular business models through their consumer decisions. The paper concludes that a systematic approach to consumer education is necessary to achieve the long-term goals of the circular economy and proposes concrete measures to improve educational programs in the context of Bosnia and Herzegovina and alignment with EU practices.

Keywords: circular economy, consumer education, sustainable consumption, environmental awareness

JEL classification: Q01, I25, D12

UVOD

Linearni ekonomski model "uzmi-proizvedi-odbaci" koji je dominirao industrijskom ekonomijom posljednjih decenija pokazao se dugoročno neodrživim zbog ograničenosti prirodnih resursa i sve većih ekoloških problema. Kao odgovor na ove izazove razvija se koncept cirkularne ekonomije koji predstavlja regenerativni sistem u kojem se resursi koriste efikasnije, proizvodi i materijali zadržavaju u upotrebi što je duže moguće, a stvaranje otpada se minimizira (Ellen MacArthur Foundation, 2015). Dok vlade i industrije širom svijeta postepeno usvajaju principe cirkularne ekonomije, često se zanemaruje uloga potrošača u ovoj tranziciji. Međutim, bez aktivnog učešća informiranih i ekološki osvještenih potrošača, naponi za implementaciju cirkularnih modela imaju ograničen domet. Obrazovanje potrošača stoga postaje ključni faktor koji može značajno ubrzati ili usporiti ovaj proces.

Ovaj rad istražuje važnost obrazovanja potrošača u kontekstu cirkularne ekonomije, s posebnim osvrtom na stanje u Bosni i Hercegovini te primjere dobre prakse iz Evropske unije. Cilj rada je identificirati ključne obrazovne strategije koje mogu doprinijeti boljoj informiranosti potrošača o principima cirkularne ekonomije i analizirati njihov uticaj na promjenu potrošačkih navika. Također, rad nastoji dati preporuke za unapređenje obrazovnih programa i politika u BiH koje bi bile usklađene s EU praksama i standardima.

1. TEORIJSKI OKVIR CIRKULARNE EKONOMIJE

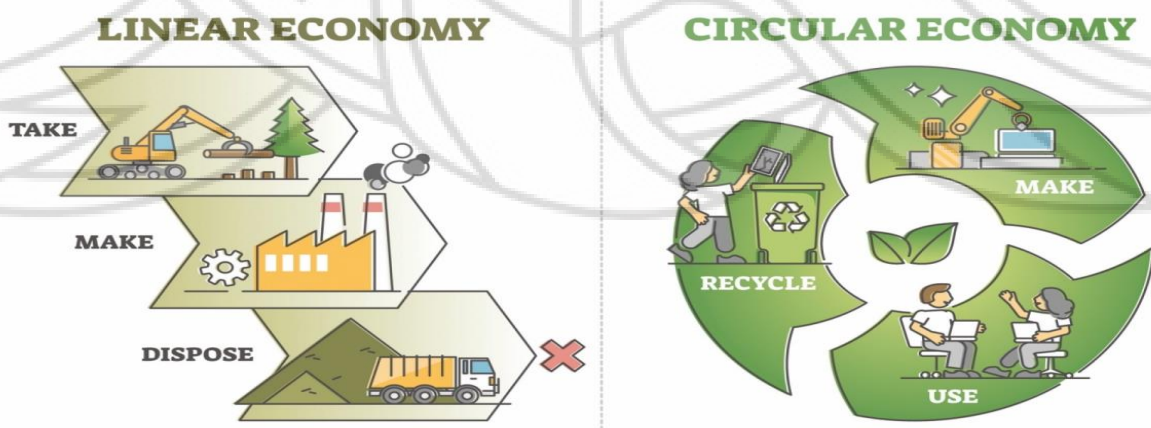
1.1. KONCEPT I PRINCIPI CIRKULARNE EKONOMIJE

Cirkularna ekonomija predstavlja sistemski pristup ekonomskom razvoju koji je osmišljen da donosi korist preduzećima, društvu i okolišu (Geissdoerfer et al., 2017). Za razliku od tradicionalnog linearnog modela, cirkularna ekonomija teži zatvaranju krugova resursa i održavanju proizvoda, komponenti i materijala na njihovoj najvišoj vrijednosti i iskorištenosti (Kirchherr et al., 2017).

Prema Ellen MacArthur Foundation (2015), tri osnovna principa cirkularne ekonomije su:

1. Očuvanje i unapređenje prirodnog kapitala, kontrolom ograničenih zaliha i uravnoteženjem tokova obnovljivih resursa.
2. Optimizacija prinosa resursa cirkulacijom proizvoda, komponenti i materijala u upotrebi na najvišem mogućem nivou iskorištavanja.
3. Poticanje efikasnosti sistema otkrivanjem i uklanjanjem negativnih vanjskih uticaja.

Implementacija ovih principa zahtijeva sistemске promjene u dizajnu proizvoda, poslovnim modelima, upravljanju otpadom i odgovornom ponašanju potrošača.

Slika 1. Poređenje linearnog i cirkularnog modela ekonomije

1.2. TRENUTNO STANJE CIRKULARNE EKONOMIJE U BIH I EU

Evropska unija prepoznala je cirkularnu ekonomiju kao ključni element svoje strategije održivog razvoja. tako je 2015. godine usvojila prvi Akcioni plan za cirkularnu ekonomiju, a 2020. godine predstavila je novi, ambiciozniji Akcioni plan kao dio Evropskog zelenog dogovora (European Commission, 2020). Ovaj plan uključuje niz inicijativa koje obuhvataju cijeli životni ciklus proizvoda, od dizajna i proizvodnje do potrošnje, popravke, ponovne upotrebe i recikliranja.

Bosna i Hercegovina, iako nije članica EU, suočava se s pritiscima da uskladi svoje politike s EU standardima u okviru procesa evropskih integracija. Međutim, trenutno stanje implementacije cirkularne ekonomije u BiH karakterizira niz izazova. Prema izvještaju Centra za ekologiju i energiju (2021), BiH još uvijek ima pretežno linearni ekonomski model, s niskim stopama recikliranja (ispod 10%) i visokom ovisnošću o deponijama za odlaganje otpada.

Mujkić i Mujkić (2019) u svojoj analizi navode da je jedan od glavnih razloga za ovakvo stanje nedostatak sistemskog pristupa upravljanju otpadom i nedovoljna informiranost javnosti o principima cirkularne ekonomije. Institucionalni okvir je fragmentiran između različitih nivoa vlasti, što otežava implementaciju koherentnih politika. Ipak, postoje pozitivni pomaci, posebno kroz projekte finansirane od strane EU koji nastoje unaprijediti infrastrukturu za upravljanje otpadom i podići svijest javnosti.

2. OBRAZOVANJE POTROŠAČA U CIRKULARNOJ EKONOMIJI

2.1. KONCEPTUALIZACIJA OBRAZOVANJA POTROŠAČA ZA CIRKULARNU EKONOMIJU

Obrazovanje potrošača u kontekstu cirkularne ekonomije može se definirati kao proces kroz koji pojedinci stiču znanja, vještine i stavove potrebne za donošenje informiranih potrošačkih odluka koje su u skladu s principima održivosti i cirkularnosti (Lakić et al., 2022). Ovo obrazovanje nadilazi tradicionalno obrazovanje potrošača fokusirano na prava potrošača i vrijednost za novac, te uključuje razumijevanje širih ekoloških i društvenih implikacija potrošačkih izbora.

Kompleksnost cirkularne ekonomije zahtijeva višedimenzionalni pristup obrazovanju potrošača koji, prema Hasanagić et al. (2020), treba obuhvatiti:

- a) Kognitivnu dimenziju - razumijevanje koncepata cirkularne ekonomije i životnog ciklusa proizvoda
- b) Afektivnu dimenziju - razvijanje vrijednosti i stavova koji podržavaju održivu potrošnju
- c) Bihevioralnu dimenziju - razvijanje praktičnih vještina potrebnih za cirkularno ponašanje

2.2. TRENUTNO STANJE OBRAZOVANJA POTROŠAČA U BIH

Istraživanja pokazuju da je nivo edukacije potrošača o cirkularnoj ekonomiji u BiH relativno nizak. Prema studiji koju su proveli Jovanović-Zovko i Vidović (2022), većina građana BiH nije upoznata s konceptom cirkularne ekonomije, iako pokazuju određenu svijest o pojedinim aspektima održive potrošnje, posebno vezanim za štednju energije i vode, ali ekološka svijest je još uvijek na veoma niskom nivou. Formalno obrazovanje u BiH još uvijek nedovoljno integriše teme cirkularne ekonomije i održivog razvoja u nastavne planove i programe. Analiza kurikuluma osnovnih i srednjih škola koju je provelo Ministarstvo civilnih poslova BiH (2020) pokazala je da se teme vezane za održivi razvoj i cirkularnu ekonomiju spominju sporadično, najčešće u okviru predmeta prirodnih nauka, bez sistemskog pristupa.

Neformalno obrazovanje potrošača uglavnom se odvija kroz aktivnosti nevladinih organizacija i povremene kampanje javnog informiranja. Primjeri uključuju projekte poput "Misli o tome" Centra za ekologiju i energiju Tuzla i inicijativu "Recikliraj, uštedi energiju" Regionalnog centra za obrazovanje i informisanje iz održivog razvoja za Jugoistočnu Evropu (REIC).

2.3. PRIMJERI DOBRE PRAKSE OBRAZOVANJA POTROŠAČA U EU

Evropska unija razvila je niz inicijativa za obrazovanje potrošača o cirkularnoj ekonomiji. Jedna od najistaknutijih je "Consumer Classroom", kasnije preimenovana u "Consumer Insight", online platforma koja pruža nastavne materijale o održivoj potrošnji za nastavnike i učenike (European Commission, 2019).

U Sloveniji, program "Ekoškola" uspješno integriše teme cirkularne ekonomije u obrazovni sistem od predškolskog do univerzitetskog nivoa. Program uključuje praktične projekte poput "Mladi u svijetu energije" i "Hrana nije otpad" koji razvijaju kritičko razmišljanje i praktične vještine učenika (Ekoškola, 2023).

Danska je razvila nacionalnu strategiju za cirkularnu ekonomiju koja uključuje komponente obrazovanja potrošača kroz sve nivoe obrazovanja. Posebno je uspješan njihov pristup "učenja kroz rad" koji uključuje praktične projekte u saradnji s lokalnim preduzećima koja primjenjuju cirkularne modele (Danish Government, 2018).

3. UTICAJ OBRAZOVANJA POTROŠAČA NA USPJEH CIRKULARNE EKONOMIJE

3.1. PROMJENA POTROŠAČKIH NAVIKA KROZ OBRAZOVANJE

Obrazovanje potrošača ima značajan uticaj na promjenu potrošačkih navika koje su ključne za uspjeh cirkularne ekonomije. Istraživanje koje su proveli Kovačević i Jahić (2021) među studentima univerziteta u BiH pokazalo je pozitivnu korelaciju između nivoa znanja o cirkularnoj ekonomiji i spremnosti za usvajanje održivih potrošačkih praksi.

Prema ovom istraživanju, studenti koji su imali više znanja o cirkularnoj ekonomiji pokazivali su veću sklonost ka:

- Kupovini proizvoda s eko-oznakama
- Popravljanju umjesto zamjene proizvoda
- Učešću u sistemima dijeljenja i zajedničkog korištenja proizvoda
- Pravilnom odvajanju otpada za reciklažu

Slični rezultati dobijeni su i u EU kontekstu. Prema istraživanju Eurobarometra (2020), građani EU koji su bolje informisani o ekološkim pitanjima imaju 2,8 puta veću vjerovatnoću da će učestvovati u aktivnostima cirkularne ekonomije u poređenju s onima koji nisu informisani.

3.2. STRATEGIJE EFIKASNOG OBRAZOVANJA POTROŠAČA

Na osnovu analize literature i primjera dobre prakse, mogu se identificirati nekoliko ključnih strategija za efikasno obrazovanje potrošača o cirkularnoj ekonomiji:

- a) Rana edukacija - Integracija tema cirkularne ekonomije u obrazovne programe od najranijeg uzrasta kroz preporuke za ostvarenje ishoda
- b) Praktično učenje - Razvoj vještina kroz praktične aktivnosti poput radionica popravke, kompostiranja i recikliranja
- c) Digitalni alati - Korištenje aplikacija i online platformi za pružanje informacija o održivim izborima
- d) Društveni marketing - Korištenje principa marketinga za promociju cirkularnih ponašanja
- e) Saradnja s privredom - Uključivanje preduzeća u obrazovne inicijative koje demonstriraju cirkularne poslovne modele.

Husić-Mehmedović et al. (2018) naglašavaju važnost prilagođavanja obrazovnih strategija različitim segmentima potrošača u BiH, uzimajući u obzir faktore poput dobi, obrazovanja i socioekonomskog statusa, a sve s ciljem razvijanja ekološke kulture građana.

3.3. IZAZOVI I PREPREKE U OBRAZOVANJU POTROŠAČA

Uprkos potencijalu obrazovanja potrošača da doprinese uspjehu cirkularne ekonomije, postoje značajni izazovi i prepreke, posebno u kontekstu BiH:

- a) Nedostatak resursa - Ograničena finansijska sredstva za razvoj i implementaciju obrazovnih programa
- b) Fragmentiranost institucionalnog okvira - Složena administrativna struktura BiH otežava koordinaciju obrazovnih inicijativa
- c) Jaz između stavova i ponašanja - Često postoji razlika između deklarativne podrške održivoj potrošnji i stvarnog ponašanja
- d) Nedostatak infrastrukture - Potrošači mogu biti obeshrabreni u primjeni naučenog ako ne postoji odgovarajuća infrastruktura (npr. za odvojeno prikupljanje otpada)
- e) Ekonomske prepreke - U ekonomski izazovnim vremenima, cijena često ima prioritet nad održivošću

Muminović i Muzur (2020) ističu da je za prevazilaženje ovih prepreka potreban sistemski pristup koji uključuje koordinaciju obrazovnih politika s drugim aspektima politike cirkularne ekonomije.

4. PERSPEKTIVE I PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE OBRAZOVANJA POTROŠAČA

4.1. USKLAĐIVANJE OBRAZOVNIH PROGRAMA BIH S EU PRAKSAMA

Za unapređenje obrazovanja potrošača o cirkularnoj ekonomiji u BiH, potrebno je usklađivanje s EU standardima i praksama. Takav pristup uključuje sljedeće:

- a) Reviziju kurikuluma - Sistematska integracija tema cirkularne ekonomije u formalno obrazovanje na svim nivoima
- b) Razvoj kompetencija nastavnika - Kontinuirano stručno usavršavanje nastavnika za podučavanje tema cirkularne ekonomije
- c) Razvoj obrazovnih materijala - Kreiranje i adaptacija kvalitetnih materijala prilagođenih lokalnom kontekstu
- d) Usvajanje EU okvira kompetencija - Primjena Evropskog okvira kompetencija za održivost (GreenComp) u obrazovnim programima

Prema Agić i Međugorac (2021), ova usklađivanja trebaju biti podržana adekvatnim zakonodavnim okvirom i finansijskim instrumentima, uključujući EU fondove dostupne BiH.

4.2. INOVATIVNI PRISTUPI OBRAZOVANJU POTROŠAČA

U razvoju efikasnijih obrazovnih programa za potrošače, potrebno je razmotriti inovativne pristupe poput:

- a) Gamifikacije - Korištenje elemenata igre za motiviranje učenja o cirkularnoj ekonomiji
- b) Mobilnih aplikacija - Razvoj aplikacija koje pružaju informacije o održivim izborima i nagrađuju održivo ponašanje
- c) Storytellinga - Korištenje priča i narativa za povezivanje emotivne dimenzije s konceptima cirkularne ekonomije
- d) Peer-to-peer edukacije - Korištenje vršnjačkog uticaja za širenje znanja i praksi
- e) Living labova - Stvaranje eksperimentalnih prostora gdje potrošači mogu iskusiti cirkularne prakse

Berberović i Šabanović (2023) predlažu integrisani pristup koji kombinuje tradicionalne i inovativne metode obrazovanja potrošača, prilagođen specifičnostima bosanskohercegovačkog društva.

4.3. ULOGA RAZLIČITIH AKTERA U OBRAZOVANJU POTROŠAČA

Efikasno obrazovanje potrošača zahtijeva saradnju različitih aktera:

- a) Javne institucije - Kreiranje politika i programa formalnog obrazovanja
- b) Poslovni sektor - Pružanje informacija o proizvođačima i podržavanje obrazovnih inicijativa
- c) Civilno društvo - Implementacija neformalnih obrazovnih programa i zagovaranje
- d) Mediji - Širenje informacija i promocija pozitivnih primjera
- e) Akademska zajednica - Istraživanje i razvoj obrazovnih metodologija

Dedić i Perić (2022) predlažu model Triple-Helix saradnje između vlade, industrije i akademske zajednice u BiH kao okvir za razvoj efikasnijih obrazovnih programa o cirkularnoj ekonomiji.

ZAKLJUČAK

Obrazovanje potrošača predstavlja ključni faktor uspjeha cirkularne ekonomije koji često dobija manje pažnje od tehnoloških i poslovnih aspekata ove tranzicije. Ovaj rad je pokazao da informirani i educirani potrošači mogu značajno doprinijeti razvoju cirkularnih modela kroz svoje potrošačke odluke, podržavajući preduzeća koja primjenjuju principe cirkularnosti i stvarajući tržišnu potražnju za održivim proizvodima i uslugama.

Analiza trenutnog stanja u Bosni i Hercegovini ukazuje na potrebu za sistemskim pristupom obrazovanju potrošača koji će kombinirati formalno i neformalno obrazovanje, koristiti inovativne metode i uključiti različite aktere s ciljem razvojanja ekološke kulture i sudjelovanja u programima održivog razvoja. Usklađivanje s EU praksama predstavlja priliku za unapređenje obrazovnih programa i politika, ali zahtijeva prilagođavanje specifičnostima lokalnog konteksta.

Za postizanje stvarnog uticaja, obrazovanje potrošača mora biti praćeno razvojem odgovarajuće infrastrukture i poticajnih politika koje će omogućiti potrošačima da primijene stečena znanja. Također, važno je premostiti jaz između znanja i ponašanja kroz obrazovne pristupe koji adresiraju ne samo kognitivnu, već i afektivnu i bihevioralnu dimenziju učenja.

U konačnici, uspješno obrazovanje potrošača o cirkularnoj ekonomiji ima potencijal da doprinese ne samo ekološkim ciljevima, već i ekonomskom razvoju i socijalnoj koheziji, stvarajući informirane građane koji aktivno učestvuju u oblikovanju održive budućnosti.

Uređen sistem i ekološki obrazovano društvo je garant djelovanja u pravcu cirkularnog modela i održivog razvoja kao jedinog ispravnog rješenja za našu planetu.

LITERATURA

1. Agić, H., & Međugorac, M. (2021). Strategije razvoja obrazovanja za održivi razvoj u Bosni i Hercegovini. *Društvena istraživanja*, 12(1), 78-94.
2. Berberović, D., & Šabanović, J. (2023). Inovativni pristupi u obrazovanju potrošača o cirkularnoj ekonomiji u kontekstu BiH. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Sarajevu*, 41(2), 45-62.
3. Centar za ekologiju i energiju. (2021). *Izvještaj o stanju cirkularne ekonomije u Bosni i Hercegovini*. Tuzla: CEE.
4. Danish Government. (2018). *Strategy for Circular Economy: More value and better environment through design, consumption, and recycling*. Copenhagen: Ministry of Environment and Food and Ministry of Industry, Business and Financial Affairs.
5. Dedić, M., & Perić, E. (2022). Triple-Helix model suradnje u promociji cirkularne ekonomije u BiH. *Ekonomski pregled*, 73(3), 286-301.
6. Ekoškola. (2023). *Godišnji izvještaj o aktivnostima Ekoškole u Sloveniji 2022*. Ljubljana: Ekoškola.
7. Ellen MacArthur Foundation. (2015). *Towards a Circular Economy: Business Rationale for an Accelerated Transition*. Cowes, UK: Ellen MacArthur Foundation.
8. European Commission. (2019). *Consumer Insight: Knowledge for a Sustainable Future*. Brussels: European Commission.
9. European Commission. (2020). *Circular Economy Action Plan: For a cleaner and more competitive Europe*. Brussels: European Commission.
10. Eurobarometer. (2020). *Attitudes of European citizens towards the Environment. Special Eurobarometer 501*. Brussels: European Commission.
11. Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M., & Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757-768.
12. Hasanagić, A., Jahić, E., & Kovačević, S. (2020). Višedimenzionalni pristup obrazovanju potrošača za cirkularnu ekonomiju. *Pregled: Časopis za društvena pitanja*, 61(3), 121-142.
13. Husić-Mehmedović, M., Arslanagić-Kalajdžić, M., & Čatić-Kajtažović, E. (2018). Segmentacija potrošača u BiH prema spremnosti za održivu potrošnju. *Tržište*, 30(1), 43-60.
14. Jovanović-Zovko, T., & Vidović, A. (2022). Znanje i stavovi građana Bosne i Hercegovine o cirkularnoj ekonomiji. *Ekonomski signali*, 17(1), 35-51.
15. Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127, 221-232.
16. Kovačević, S., & Jahić, E. (2021). Uticaj obrazovanja na održive potrošačke navike među studentima u BiH. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Tuzli*, 7(1), 89-104.
17. Lakić, N., Begović, M., & Mujić, J. (2022). Konceptualni okvir obrazovanja potrošača za cirkularnu ekonomiju. *Naše gospodarstvo/Our Economy*, 68(2), 12-24.
18. Ministarstvo civilnih poslova BiH. (2020). *Analiza zastupljenosti tema održivog razvoja u obrazovnim programima u BiH*. Sarajevo: Ministarstvo civilnih poslova BiH.
19. Mujkić, Z., & Mujkić, S. (2019). Izazovi implementacije cirkularne ekonomije u Bosni i Hercegovini. *Tranzicija*, 21(44), 120-135.
20. Muminović, E., & Muzur, M. (2020). Sistemski pristup politikama cirkularne ekonomije u BiH. *Sarajevski žurnal za društvena pitanja*, 9(1-2), 67-84.